

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה יט: שיעור חיוב ברכת המזון מהתורה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יט: שיעור חיוב ברכת המזון מהתורה

*

רקע

הגמ' עוסקת בשיעור חיוב ברכת המזון, יש להבין אם שיעור זה מהתורה או מדרבנן [לעיל בסוגיה סה עמ' 282 (בעיקר בעמ' 283, 286) עסקנו בשאלה זו, וכעת אנו משלימים אותה].

מקורות

א. גמ' מט: "עד כמה מזמנין וכו'... אף חזרתו בכזית"

ב. גמ' כ: "א"ל רבינא לרבא נשים בברכת המזון... עד כזית ועד כביצה"

ג. תוס' ד"ה רבי

רי"ף לו: "עד כמה מזמנין... והלכתא כתנא קמא"

רא"ש סי' כד

מרדכי סי' קעז

רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"א, פ"ה הט"ז והשגת הראב"ד

ד. שו"ע סי' קפו סע' ב, ומשנה ברורה

סי' קצז סע' ד, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

עד כמה מזמנין? עד כזית. רבי יהודה אומר: עד כביצה. [משנה מה.].

נחלקו התנאים בשיעור צירוף לזימון, ומסבירה הגמ' [מט:] שהם נחלקו בשיעור חיוב ברכת המזון: "רבי מאיר סבר: 'ואכלת' - זו אכילה, 'ושבעת' - זו שתיה, ואכילה בכזית. ורבי יהודה סבר: 'ואכלת ושבעת' - אכילה שיש בה שביעה, ואיזו? זו כביצה".

מפשטות גמ' זו משמע שרבי מאיר ורבי יהודה נחלקו בשיעור חיוב ברכת המזון מהתורה, רבי מאיר סובר שחיוב ברכת המזון מהתורה הוא בכזית ורבי יהודה סובר שחיוב ברכת המזון בכביצה. הראשונים מקשים שגמ' זו סותרת את דרשת רב עזירא [כ:], שהקב"ה נושא פנים לישראל מפני שהוא חייב אותם לברך ברכת המזון רק כשאוכלים שיעור שביעה, והם דקדקו על עצמם לברך אפילו בשיעור כביצה וכזית, משמע ששיעורים אלו מדרבנן.

נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה. תוס' [ד"ה רבי] והרא"ש [סי' כד] מאמצים את דרשת רב עזירא, שחיוב ברכה אחרונה מהתורה הוא בשיעור שביעה בלבד, ושיעור כזית דרבנן, והדרשה המובאת בסוגייתנו היא אסמכתא בעלמא [כך עולה גם מפסק הרמב"ם (פ"א ה"א)]. הראב"ד [בהשגות על הרי"ף יב. אות א, והל' ברכות פ"ה הט"ז] והרמב"ן [במלחמות יב.] מאמצים את סוגייתנו שחיוב ברכת המזון מהתורה הוא בכזית, ודרשתו של רב עזירא לא נפסקה להלכה.

מחלוקת הראשונים נובעת מדינו של רבי יוחנן [מח.] שהאוכל כזית דגן מוציא את הרבים ידי חובתם, ומשליכה על הברייתא [כ:] האומרת שאשה מברכת לבעלה ובן מברך לאביו. הראב"ד והרמב"ן סוברים שרק החייב בפועל בברכה יכול להוציא אחרים ידי חובתם, ומכיוון שרבי יוחנן אומר שהאוכל כזית דגן מוציא את הרבים ידי חובתם, הם חייבים לפרש שהאוכל כזית פת חייב בברכת המזון מהתורה. תוס' והרא"ש סוברים שבר חיוב יכול להוציא את הרבים ידי חובת ברכת המזון אף שהוא חייב בברכה מדרבנן בלבד, ולכן הם יכולים לפרש שאוכל כזית פת חייב בברכת המזון מדרבנן בלבד.

הראב"ד והרמב"ן סוברים שאוכל כזית פת חייב בברכת המזון מהתורה, ולפיכך הם לומדים מהברייתא שאשה מברכת לבעלה, שאשה חייבת בברכת המזון מהתורה [את הדין שכן מברך לאביו הם מעמידים כבן גדול]. התוס' והרא"ש דוחים את הנחת היסוד של הראב"ד והרמב"ן ולפיכך הם אינם מחוייבים למסקנתם, ולדעתם הגמ' לא פשטה אם חיוב נשים מהתורה או מדרבנן. אמנם, כיוון שבגמ' בפרק שלישי [כ:] מפורש שקטן מוציא גדול שאכל "שיעורא דרבנן" הם מסיקים שאוכל כזית דגן חייב בברכה מדרבנן בלבד, ודרשות רבי מאיר ורבי יהודה הן אסמכתות בעלמא [הרמב"ן אינו גורס את סוף הגמ' בפרק שלישי: "ולטעמך קטן בר חיובא הוא... דאתי דרבנן ומפיק דרבנן", ומסקנת הגמ' היא שמהברייתא ניתן להוכיח שנשים חייבות בברכת המזון מהתורה].

למרדכי [סי' קעז] שיטה נוספת בשיעור החיוב מהתורה. הוא הולך בדרכם של הראב"ד והרמב"ן שדרשותיהם של רבי מאיר ורבי יהודה הן דרשות גמורות, וכמותם הוא פוסק כרבי מאיר. הוא מוסיף שכיוון שרבי מאיר דורש "ואכלת זו אכילה, ושבעת זו שתיה", האוכל וצמא ליינ ואינו שותה, אינו מתחייב בברכת המזון מהתורה ואינו מוציא ידי חובה אחרים ששתו.

סיכום

נחלקו הראשונים בשיעור חיוב ברכת המזון מהתורה. תוס', רא"ש ורמב"ם סוברים שחיוב ברכת המזון מהתורה באכילה כדי שביעה בלבד, הראב"ד והרמב"ן סוברים שחיוב ברכת המזון מהתורה הוא באכילת כזית פת. המרדכי סובר כראב"ד והרמב"ן ומוסיף שכדי להתחייב בברכה מהתורה חייבים לאכול כזית פת ולשתות יין.

הלכה

השו"ע [סי' קפו סע' ב] פוסק שאוכל כזית פת חייב בברכת המזון מדרבנן ורק האוכל כדי שביעה חייב בברכה מהתורה. הרמ"א [סי' קצז סע' ד] מביא שיש אומרים שהאוכל ותאב לשתות ולא שתה אינו חייב בברכת המזון מהתורה, ולכן טוב ליזהר לכתחילה שהמברך לכולם ישתה יין. המשנה ברורה [שם סקכ"ח] מדגישה שדעה זו היא דעה יחידית, ולכן עדיף לתת לאדם שאכל שיעור שביעה לברך מלתת לברך לאדם ששתה יין אך לא שבע.